

III. Rinia dhe formimi teologjik-intelktual i Pjetër Bogdanit

1. Vëzhgime hyrëse

Në rast se shfletojmë prurjet e studiuësve të shumtë që janë marrë intensivisht me jetën dhe veprën e Imz. Pjetër Bogdanit, nuk do ta kemi aspak të vështirë me vënë re e përjetuar plotësimet në varg sidomos me atë material të pasur dokumentar-arkivor që i shtohet sipas kohës dhe rastit biografisë së tij,¹ parë kjo jo thjesht e vetëm si vijimësi e një karriere të suksesshme klerikale, me disa pika kulmore, si p.sh.: a) famullitar në zonën e Gashit; b) vikar në Kishën Metropolitane të Ohrit; e më pas c) ipeshkëv i Dioqezës së Shkodrës dhe d) arqipeshkëv i Arqipeshkvisë së Shkupit. Padyshim që nuk mungon të fokusohet në këto prurje edhe angazhimi e tij intelektual, si: “mâ i vleri ndër shkrimtarët e hershëm të shqipës” (Rrota 1941 46; Bartl 2007 267vv. etj.) sikurse ai social e deri politik, si udhëheqës shpirtëror e popullor në lëvizjen antiosmane të kohës (Zamputi 1954 39vv.; Malcolm 1998 142, 148vv.). Megjithatë nuk gabojmë aspak, në rast se mëtojmë qysh në fillim të këtyre vëzhgimeve hyrëse që, edhe pse këto shkrime plotësojnë, si të thuash, njëri-tjetrin në sendërtimin e një tërësie të përbashkët, feks në to gjithashtu – si anë e prapme e medaljes! – një zbrazëti e njëtrajtshme e po aq e përbashkët: Bëjmë fjalë këtu kryesisht për atë mangësi informacioni me karakter njohës-enciklopedik, sa i përket fëminisë e sidomos rinisë së tij si rishtar e student larg vendlindjes, bash aty ku Pjetri ynë përfitoi një formim klerikal e intelektual solid, duke përmbyllur me sukses studimet në teologji dhe filozofi e duke ngadhënjyer së fundmi gradën akademike *doctor* (= “mësues; me tagër mësimdhënieje”), atëbotë sa të rrallë aq edhe të lakmuar.

Asgjëmangut, po të duam ta relativizojmë tash këtë zbrazëti, duke pranuar opsionin e njëres prej zgjidhjeve të ndryshme alternative që janë përsiatur e hedhur në debat deri sot në historiografinë e kulturës së shkrimit shqip, lejohemi t'i kumtojmë lexuesit me stil telegrafik, ndër të tjera, se:

- Ende nuk kemi mundur të fiksojmë me siguri të paktën vitlindjen e tij, si: “pinjuell i familjes së përmendun të Bogdanvet, [qi] leu në katundin e Gurit të Hasit të Thát” (Rrota 1941 46) e për të cilin vjen ende në vështrim një hapësirë kohore ndërmjet moteve 1618 deri 1630; për më tepër:
- Botime të fundit të natyrës akademike-enciklopedike kanë nxitur

¹ MARLEKAJ (1989) 2008² 9vv.; MARQUET 1997 9vv. Shih edhe OSMANI 1996 13vv. (me referenca shtesë)

deri diku konfuzion lidhur me stacionet e formimit të tij klerikal e intelektual, duke mëtuar se: “Kreu studimet e larta teologjike e filozofike në Romë dhe mori titullin doktor.” (p.sh. FESH 2008² 271); e së fundi:

- Materiali dokumentar-arkivor që disponojmë është shumë i shpërndarë e për rrjedhje nuk është krehur e sistematizuar plotësisht, andaj e kemi ende të vështirë me fituar një përshtypje sado të përgjithshme ndaj mbarëvajtjes së formimit shkollor-teologjik e intelektual sikurse edhe mbarështimit social-edukativ, sa i përket mënyrës së sjelljes në rini të vet, bash në ato rrethe klerikale dhe shoqërore-intelektuale, të cilave u takonte. (Marlekaj 2008² 22)

Në këtë shkrim të shkurtër jemi përqendruar pikërisht në këto pak çështje që parashtruam më lart, përkatësisht në periudhën para fillimit të aktivitetit baritor të Imz. Pjetër Bogdanit në vendlindje, meqë pikërisht me këtë periudhë lidhen në një mënyrë a një tjetër jo vetëm “konfuzioni” i dokumentacionit arkivor ekzistues, por edhe ato pak të dhëna të reja dokumentare në formë grimcash biografike, që kemi mundur të qëmtojmë ndaj personit të tij gjatë kërkimeve tona të fundit në a) Archivio Storico della Sacra Casa (= ASSC – Loreto, maj 2015) si edhe në b) Archivio del Collegio Urbano dhe c) Archivio Storico di Propaganda Fide (= ACU / ASPF – Romë, shtator 2015), si tri stacione pune kërkimore në realizimin e projektit tonë afatgjatë që ka të bëjë me rindërtimin e rrjetit të formimit intelektual-fetar, përkatësisht të nivelit të diskursit intelektual-albanologjik në arealin kulturor shqiptar të Veriut përgjatë shek. XVII/XVIII deri në gjysmën e parë të shek. XIX.² Shtojmë së fundi se dy vatrave e para të dokumentimit arkivor (ASSC dhe ACU), pas gjase, nuk duket të jenë konsultuar më parë prej dy biografëve më të spikatur të Imz. Pjetër Bogdanit, të cilët s’mund të kenë tjetër emër përpos: Àt Jak Marlekaj (1989, 2008²) dhe Odette Marquet (1997), andaj edhe rezultatet e kërkimeve tona duan parë, sipas rastit, si plotësim dhe/ose verifikim i përsiatjeve, në shumësinë e vet më se solide, të arritura prej sosh.

2. Vitlindja e Imz. Pjetër Bogdanit: 1627

Si për shumë klerikë e intelektualë shqiptarë të kohës, (dita, muaji dhe) viti i lindjes janë dhe mbeten të mjegullta edhe për Imz. Pjetër Bogdanin.³ Prashtu shkruan Marlekaj (2008² 9) se:

“[...] dikush thotë të ket lé ndërmjet 1618^s e 1626^s; dikush

² Shih DEMIRAJ 2014.

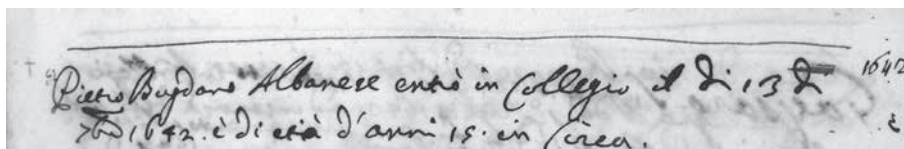
³ Për problematikën e ditëlindjeve “zyrtare” tek autorët tanë të vjetër, shih së fundi DEMIRAJ 2006 35vv. ; 2013 27vv.

tjetër, me arsytetime mâ të vlefshme, e saktëson vjetin, tue mbajtë për të sigurtë 1625ⁿ; tjetërkush, mâ në fund, beson të ketë lé më 1630, por pa sjellë në mbrojtje të tezës së vet argumenta bindës.”⁴

E ky problem nuk gjen sigurisht zgjidhje as në kumtet dhe korrespondencën e vetë Bogdanit, të cilit Marlekaj (2008 10v.) me të drejtë nuk ia kursen aspak bodecin, meqë ky Bogdani ynë, sipas rastit (e pse jo, edhe nevojës), mëton mosha që s’përputhen aspak me të njëjtën vitlindje. Vetë Marlekaj (*po aty*), pas një argumentimi përjashtues-përzgjedhës të përsiatjeve të deriatëhershme, madje duke rrokur në to edhe kumtet plot dyshim të vetë Bogdanit në korrespondencën e tij, përcjell në debat një dokument zyrtar (në ASPF), në të cilin shkruhet shprehimisht se Bogdani paska pasë hyrë në vitin e 15-të të moshës së vet, kur qenka regjistruar ndërkohë, bash më 1642, në Kolegjin Urban të Propaganda Fide-s në Romë.⁵ Gjithsesi, disa mospërputhje të tjera në kohë, që kanë të bëjnë kryesisht me shmangie ndaj moshës atëbotë të detyrueshme për të marrë shugurimin priftëror, e nxisin edhe Marlekajn të ngushtojë me siguri relative radiusin e vitlindjes së Bogdanit ndërmjet moteve 1625 – 1627.⁶

Gjatë kërkimeve tona të fundit në ACU në regjistrin themelor të nxënësve në Kolegjin Urban ndeshëm një dëshmi të re dokumentare lidhur me emrin e Pjetër Bogdanit, i cili rezulton të jetë regjistruar në kolegji më dt. 13 shtator 1642, khs.:

Dëshmia (1)

Faksimile 1: Regjistrimi i Pjetër Bogdanit në kolegjin Urban: ACU CPF Registro vol. 1, f. 25.

<Pietro Bugdano Albanese entrò in Collegio a di 13 di \1642/ 7bre 1642. è di età d'anni 15 in circa.>

Shqip: "Pjetër Bogdani, shqiptar, hyri në kolegji më 13 shtator 1642; është në moshën rreth 15 vjeç."

Pa dashur të spekulojmë aspak me vërtetësinë e këtij kumti të moshës – pas gjase prej vetë Bogdanit ase ungjit të vet – (edhe ?) në këtë

⁴ Shih së fundi edhe BARTL 2007 273/shën. 25.

⁵ Kumt i kardinalit Giovanni Battista Pallotto lidhur me pranimin e Bogdanit në kolegji: „[...] Petro Bogdano Albanensi annum i5 agenti.“ (ASPF ACTA, vol. 15 [1642. 1643] fol 169)

⁶ MARLEKAJ (2008² 11) vë në pikëpyetje vitin 1627 si vitlindje të Bogdanit, meqë në vitin e pafiksuar bindshëm të shugurimit të tij (: 1650 ose 1651) sipas rregullit të përgjithshëm ai duhej të kishte mbushur moshën 25 vjeç. Për përjashtime nga ky rregull na mëson gjithsesi vetë MARLEKAJ (2008² 26/shën. 43).

regjistrim të parë,⁷ mendojmë se ky dokument e bën gjithsesi më se të besueshëm, të paktën pohimin e kardinalit Giovanni Battista Pallotto, të protokolluar një ditë më parë në sekretarinë e Propaganda Fide-s (shih shën. 5 dhe dëshminë nr. 2), duke na lejuar kështu të pranojmë qoftë edhe *ad hoc* vitin 1627 si vitlindje të Pjetër Tade Bogdanit nga Guri i Hasit (të Thatë) në zonën e Prizrenit.

3. Stacione të formimit teologjik-intelektual jashtë vendlindjes

Padyshim që ky regjistrim i parë në Kolegjin Urban të Propaganda Fide-s në Romë shënon vetëm njërin stacion në rrugëtimin motegjatë të formimit teologjik-intelektual të Imz. Pjetër Bogdanit. Këtij rrugëtimi i paraprin sigurisht – sikurse edhe e shoqëron gjithherë – përkujdesja e të ungjit, Imz. Ndre Bogdanit (= <Andrea Bogdani>), së fundmi arqipeshkëv i Kishës Metropolitane të Ohrit, me të cilin krijohet qysh në fëmëni një lidhje e ngushtë dhe e qëndrueshme shpirtërore e më pas edhe aktiviteti baritor. Hollësi të kësaj marrëdhënieje i mësojmë sidomos në punimin model të Marlekajt (2008² 9vv.; 16), sikurse edhe në mbledhjet e Marquet (1997 37vv.), të cilët nuk mungojnë assesit t'i përcjellin lexuesit një material të pasur dokumentar, të depozituar në ASPF.

3.1 Stacioni i parë (?): në kolegjin e murgjve françeskanë në Čiprovec (Bullgari)

Në letërsinë shkencore vjen e depërton së fundi mendimi se i ungji qenka përkujdesur që Pjetri ynë të hynte në moshë të njomë në kolegjin e murgjve françeskanë në Čiprovec (Bullgari). Për këtë fazë – edhe pse pa kurrfarë hollësish, sa i përket kohës dhe mënyrës së shkollimit – kumton edhe Marlekaj (1989, 2008² 16v.), i cili mëton të ketë konsultuar material arkivor shtesë, duke siguruar kështu argumente të tjera pozitive që tumirin atë konstatim deri diku të vagët, të bërë më parë. Veçse, siç sqaron me hollësi Bartl (2007 274), kemi të bëjmë në to thjesht e vetëm me një ngatërresë personash adashë me të njëjtin emër, pasi thujse në këtë kohë mësonte në kolegjin në fjalë ish-arqipeshkvi i Sofjes Petër Bogdan Bakšev.⁸

3.2 Në Kolegjin Urban të Propaganda Fide-s në Romë (1642 – 1647)

I ungji e shoqëron pas gjase në Romë në vitin 1642, ku i bëhet vend në Kolegjin Urban të Kongregacionit të Shenjtë të Propaganda Fide-s, duke iu siguruar një mbështetje financiare mujore prej gjashtë skudash,

⁷ Shih shën. 4.

⁸ Një adash të dytë: <Pietro Bogdano da Siam[?]inza in Dalamtia> e lexojmë të jetë regjistruar më 8 qershor 1660 në Kolegjin Urban (ACU CPF Registro vol. 1, f. 87).

ndër të cilat katër ia mundësonte fondi përkatës i Kongregacionit dhe dy të tjera fondi Sant' Onofrio i kardinalit Barberini,⁹ me të cilin financoheshin atëbotë vetëm nxënës të kolegjit që vinin nga vendet e Orientit.¹⁰ Këtë detaj e mësojmë së pari prej Marlekajt (2008² 18), biografit sqimatar të Bogdanit, i cili përcjell në debatin albanologjik dokumentin pas gjase më të hershëm arkivor në ASPF, khs.:

Dëshmia (2):

“Më 12 shtatuer 1642. Tue i parashtue shumë i Hirshmi Zoti Kardinal Pallotto Kongregacionit Shëjt Pjetër Bogdanin, shqiptar, në të 15-at, dekretoi katër skuda në muej, në mënyrë që me dy skudat e tjerë në muej, caktue atij prej shumë të Hirshmit Zotit Kardinal Sant'Onofrio, të mundet me u pranue në Kolegjin e Propaganda Fide-s e në ketë si nxanës, të mësohet në zakone të mira dhe shkenca e, shi mbas betimit që do t'u jepet prej tij për me kthye mandej, në përputhje me betimin që ka me bâ n'atdhë të vet për me u shërbye bashkëkombësve në punët shpirtnore.” (përkthyer prej Willy Kamsit)¹¹

Është pikërisht kjo dëshmi vendimmarrëse prej instancës përkatëse në Kongregacionin e Shenjtë të Propaganda Fide-s¹² që i prin sipas rastit, qoftë: a) regjistrimit të bërë një ditë më pas në kolegji (shih §2/dëshmia nr. 1); ashtu edhe b) listës së nxënësve të Kolegjit Urban

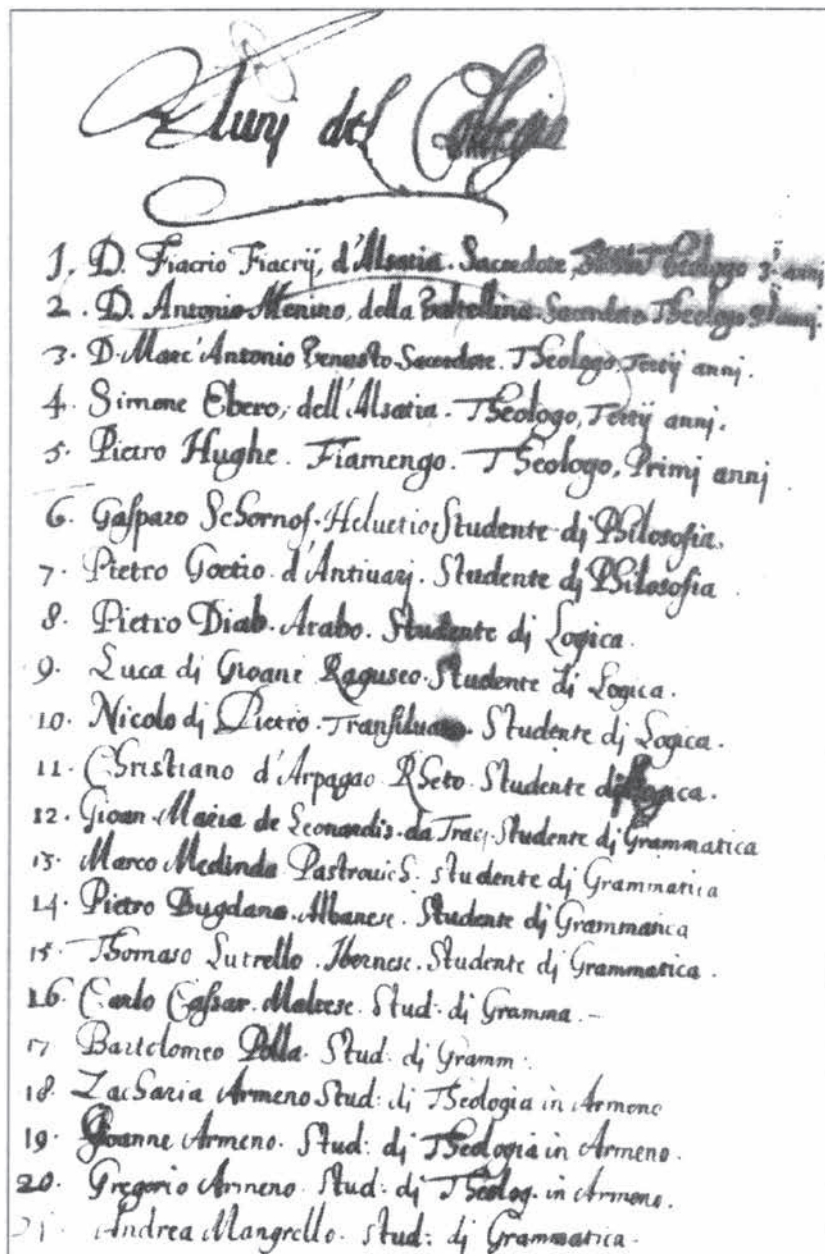
⁹ Shih MARLEKAJ (2008² 18 / shën. 23, 24) me pasazhe të dokumentacionit përkatës: ASPF ACTA vol. 15 [1642, 1643] fol. 169r.

¹⁰ JEZERNIK 1971 465vv.

¹¹ ASPF Acta vol. 15 [1642, 1643] fol. 169r: (teksti origjina) <Die i2 7bris i642. Referente Eminentissimo Domino Cardinali Palloto Sacra Congregatio Petro Bogdano Albanensi annum i5 agenti scuta quatuor menstrual decrevit ut cum alijs duobus scutis mensuris illi ab Eminentissimo Domino Cardinali Sancti Honuphrij assignatis possit in Collegio de Propagande Fide collocari, ibique ut Alumnus instrui in bonis moribus, et scientijs, ac iuxta iuramentum ab eo praestandum in patriam suam reverti ad inserviendum in spiritualibus suis concivibus.> MARLEKAJ (*loc. cit.*) shton edhe një variante (pas gjase protokollim) të kësaj dëshmie me shmangie minimale në italisht, khs.: “Relatore l'Eminentissimo Signor Cardinale Palloto, la Sacra Congregazione ha decretato a Pietro Bogdano Albanese, il quale è entrato nel quindicesimo anno di età, quattro scudi mensili, perche con altri due scudi mensili assegnatigli dall'Eminentissimo Signor Cardinale di Sant'Onofrio, possa essere ammesso al Collegio di Propaganda Fide, e, ivi, comme alunno, essere istruito nei buoni costumi e nelle scienze, per ritornare poi, in conformità del giuramento che egli deve prestare, nella sua patria a servire i suoi connazionali nelle cose spirituali.”

¹² Hollësisht për këtë MARLEKAJ (2008² 17), që vë në dyshim deponimin e Àt Gjon Bogdanit, nip i Imz. Pjetër Bogdanit (ASPF SOGG, vol. 506, fol. 251r-252r; shih edhe MARQUET 1997 508vv.), i cili mëton që axha i vet të jetë regjistruar më parë në Kolegjin Ilirik të Loreto-s e prej andej të jetë transferuar më pas në Kolegjin Urban në Romë. Kërkimet tona në regjistrat e nxënësve të Kolegjit Ilirik në Loreto (ASSC) nuk mundën të verifikojnë dot këtë hamendje, edhe pse regjistrimi për periudhën në fjalë duket të jetë i patëmetë. (shih § 3.3)

në vitin 1642 (dëshmia nr. 3), për të cilën kumtojnë të dy biografët e Bogdanit: Marlekaj (1987; 2008² 19/fs. 27) dhe Marquet (1997 29), khs.: Dëshmia (3)

Faksimile 2: ASPF SC Collegio Urbano (1622-1677), vol 1 fol. 61r.¹³

¹³ MARQUET 1997 29: rreshti <14. Pietro Bugdano. Albanese. Studente di Grammatica>.

Përpos kësaj liste, në dosjet e shumta në ASPF hëpërhë nuk mësojmë dot diçka më shumë lidhur me jetën dhe mbarëvajtjen e studimit të Pjetër Bogdanit në Kolegjin Urban. Kontaktin me të e kish humbur me sa duket vetë i ungji, i cili plot pesë vjet më vonë (prill dhe nëntor 1647) i drejtohet dy herë radhazi e me preokupimin e rastit Propagandës, meqë s'kishte marrë ende kurrfarë informacioni për të nipin "as për mirë e as për keq".¹⁴ Dhe përgjigjja ndaj insistimit të tij të përsëritur erdhi, anipse nuk do të ishte assesi ngazëlluese, meqë Bogdani ynë atëbotë nuk ndodhej më në atë kolegji, përkatësisht kishte kërkuar të largohej vullnetarisht prej tij. Për këtë kumt të ri, sa të sigurt aq edhe shqetësues i detyrohemi rishtas Marlekajt (2008² 22), i cili na përcjell në studimin e vet edhe notën e arkivuar të sekretarit të Propagandës: Dëshmia (4):

"Të njoftohet e t'i jepet llogarí se nipi i tij nuk gjindet mâ në Kolegji tue pasë lypë (*fjalët që ndjekun kanë qenë shlye*: për mosmarrëveshje të ndryshme të pasuna me Rektorin) me dalë prej Kolegjit." (përkthyer prej W. Kamsit)¹⁵

Shkakun dhe natyrën e këtyre mosmarrëveshjeve vështirë ta mësojmë me hollësi dikur, meqë për to dëshiron të heshtë edhe sekretari i Kongregacionit të Shenjtë dora vetë. E janë me sa duket bash këto rrethana që e nxisin Marlekajn (2008² 23) të mos hezitojë të marrë në mbrojtje Pjetrin, patriotin e vet den-baba-den, duke mëtuar: "të ketë qenë një vlerësim i gabuem i natyrës shumë të gjallë të të riut nga ana e eprorit të vet: pra duhet të ketë qenë fryma e mos të marrunit vesh që kishte rrjedhë, e cila e shtyni djaloshin me lypë leje për me e lanë ambientin romak." Pa dashur të mbajmë aspak anën e kujt në gjithë këtë mesele, mendojmë se kemi të bëjmë me një rast të pazakonshëm, një lloj "rebelimi individual", në kohën dhe për kohën kur ndodhi, bash në një institucion të mirënjohur edhe sot e kësaj dite, sa i përket sjelljes dhe respektimit, përkatësisht mënyrës së komportimit të individit në varësi me pozicionin e tij në hierarkinë organizative brenda atij institucioni.

Prashtu kjo "kryeneçësi" e Bogdanit për t'i lënë fare pendlat e korbit atij kolegji na lejon të përsiasim me më shumë siguri edhe një tipar, pas gjase të zakonshëm (?), të karakterit të tij si djalosh çamarrok e

¹⁴ Hollësisht MARLEKAI 2008² 21/fš. 31: (letër e dt. 27 prill 1746): "[...] ne pure mio Nipote Pietro mi ha scritto, non so di lui ne bene ne male [...] Se ha di bisogno il mio Nipote Vostra Signoria Illustrissima li dia della mia pensione che non patischi lui ankora più che io.[...]" (ASPF SOCG, vol 178 fol. 282r/v)

¹⁵ ASPF SOCG vol 178, fol. 285v: (teksti origjinal) <S'avvisi e si li dia conto che suo nipote non è più nel Collegio havendo domandato licentia per vari disguidi havuti col Rettore d'uscir dal Collegio.>

paksa i sertë që hedh shqelma ku dhe si të mundë; veçse është më se i ndërgjegjshëm si për aftësitë dhe nivelin e lartë të intelektit, bashkuar ky me vullnetin e veçantë për të studiuar, ashtu edhe si një i ri pa kurrfarë kompleksi inferioriteti në sjellje e komportim brendapërbrenda asaj hierarkie organizative që funksiononte të paktën në kolegji.

Veprime të kësaj natyre sigurisht që atëbotë nuk i anashkalonin lehtë ndëshkimit, madje ndër më të rëndit. Por, ja që fati e solli – si rast i dytë, po i pazakonshëm (?) – që largimi i Pjetër Bogdanit nga Kolegji Urban nuk shoqërohet aspak me ndonjë ndëshkim të rëndomtë të kohës, përderisa shpejt do ta ndeshim në Kolegjin Ilirik të Loretos, i cili ishte poashtu në varësi, qoftë edhe të ndërmjetme, administrative ndaj Kongregacionit të Shenjtë të Propaganda Fide-s.

3.3. Në Kolegjin Ilirik të Loreto-s (1648-1649)

A kemi të bëjmë thjesht dhe vetëm me një transferim nga një kolegji në tjetrin, që vjen me thënë me një masë të zbutur administrative, kur mbyllet një sy e zihet një vesh, thjesht dhe vetëm për të ulur gjakrat ndërmjet dy palëve që u përkisnin pozicioneve krejt të ndryshme në hierarkinë e klerit aktual? Kësaj pyetjeje Marlekaj nuk i jep dot përgjigje, meqë edhe materiali dokumentar-arkivor që kemi në dispozicion është i mangët. Fakt është gjithsesi, që Bogdanit iu bë vend në Kolegjin Ilirik të Loreto-s në një kohë kur aty sapo kishte përfunduar studimet <Christophor Cucumarich> nga Montenovio (= <Novobrd>) me vend burse të Arqipeshkëvisë së Shkupit, përkatësisht pasi kishin rënë me sa duket më parë në ujdin institucioni i Propagandës nëpërmjet kardinal Pallotto-s – si dorëzanës i dikurshëm i Bogdanit (shih § 2) – dhe arqipeshkëvit të porsaemëruar të Kishës Metropolitane të Ohrit, Imz. Levakoviç-it (= <Raphael Leuacouich> – vitet 1647-1649). Këto rrethana disi të ndërlikura i saktëson më së miri ekstrakti i mëposhtëm prej një regjistri të depozituar në ASSC në Loreto, të cilin patëm fatin ta shfletonim e hulumtonim së fundi (mars 2015), khs.:

Dëshmia (5):

“Pjetër Bogdani nga Prizreni, i dërguar në Kolegjin Ilirik [të Loreto-s – B.D.] prej bashkëdorëzanësit, Eminencës z. Kardinal Pallotto dhe i shoqëruar prej Imz. Arqipeshkëvit të Ohrit më 20 mars 1648 në vendin e Christofaro Chocomerich prej Montenuovo-s [= *Novobrd* – B.D.] në Serbi. U hezitua, nëse mund ta zinte vendin në fjalë dhe u shkrua në adresë të Eminencës në fjalë e [që] përgjigjet kështu: Para se të merrej në konsideratë Kisha [Metropolitane – B.D.] e Ohrit, emërimi i [vendit të studimit për Arqipeshkëvinë e – B.D.] Shkupit

dhe Prizrenit – që janë në Provincën [administrative kishtare – B.D.] të Ohrit, në të cilën bëjnë pjesë *Mysia Superior* dhe *Macedonia Secunda* – i takonte Arqipeshkvi të Tivarit edhe [si] Primat i Serbisë. Por tani kjo [Kishë – B.D.] Metropolitane e ka bariun e vet dhe ka të drejtën për vende [studimi në kolegji – B.D.], që janë subjekte të juridiksionit të saj, andaj duhet të justifikohet emërimi i bërë për të përmendurin Pjetër Bogdani. Hezitimi ishte që Prizrenit, atdheut të Pjetrit në fjalë, duhej t'i hapej një vend, kur Shtëpia e Shenjtë [në Loreto – B.D.] të mund të trajtonte me ushqim tetë subjekte të tjerë, të cilët [faktikisht] nuk i ushqen. [Bogdani – B.D.] ka sjellë kopjen e emërimit të Imz. të Ohrit [= <Raphael Leuacouich> – B.D.], e cila është depozituar në arkiv bashkë me letrën e bashkëdorëzanësit, Eminencës z. Kardinal Pallotto. [Bogdani – B.D.] u nis për në atdhe, i kthyer nga Roma, ku u doktorua në Kolegjin [Urban – B.D.] të Propagandës me shumë përndërim të tij. U soll gjithëherë në mënyrë të përkryer; them se u nis më 17 maj 1651. Arqipeshkvi i Shkupit.”¹⁶

Kjo dëshmi arkivore e rëndësishme na mëson – përpos asaj që përmendëm dy paragrafë më lart – ndër të tjera, se:

- a) Bogdani regjistrohet në Kolegjin Ilirik të Loreto-s më datë 20 mars 1648.¹⁷

¹⁶ ASSC Antichi Regimi tit. 30-32 fol. 10v, 14v. (teksti origjinal): <PIETRO BOGDANO da Prisien, mandato dall'Em.^{mo} Sig.^r Card. Pallotto Comprotettore e condotto in Coll.^o Illirico da Monsig. r Arciu.^o d'Ocrida li 20 di Marzo 1648 in luogo di CHRISTOFARO COCOMERICH da Montenuuo in Seruia, s'è dubitato se poteua occupare il d.^o luogo e se ne scrisse a d.^o Em.^{mo} e risponde così: Prima che restasse prouista la Chiesa d'Ocrida, toccaua la nominatione d'Euscopia (!), et di Prisien che sono nella Prouincia d'Ocrida, in cui sono la Misia superiore, e la seconda Macedonia, all'Arciuescouo d'Antiuari e Primato di Seruia. Hora però che questa Metropolitana hà il suo Pastore, hà le ragioni de luoghi, che sono soggetti alla sua giurisditione, onde deue hauere effetto la nominatione fatta di d.^o PIETRO BOGDANI. Il dubio era che Prisien patria del d.^o PIETRO nella Bolla deue hauer luogo quando la S. Casa possi alimentare otto altri soggetti, che non gli alimenta. Ha portato la copia della nominatione di Monsig.^r d'Ocrida, è posta nell'Archiuio con la lettera dell'Em.^{mo} Sig.^r Card. Pallotto Comprotettore. Partì per la Patria tornato da Roma oue s'adotterò al Coll.^o de prop. con molto suo honore. Si portò sempre ottimamente, partì dico li 17. Maggio 1651. Arciu.^o Uscopia.>. Shih edhe JURIC – KORADE 1982 89.

¹⁷ MARLEKAJ (2008² 23/fs. 35) mëton që: ”Shpërngulja [...] duhet të ketë ndodhë prâ më 1647.”, por pa sjellë ndonjë provë dëshmuese për këtë. MARQUET (1997 35) citon në të kundërtën një letër (pa faksimile) të Bogdanit nga Loreto, datuar më 29 mars 1648, dhe në fund me shënimin e sekretarit të Kongregacionit ”Loreto 28 marzo 1648 / Pietro Bogdani / che è ricevuto in quel Collegio etc. / A die 4 Aprilis 1648”. Datën 20 mars 1648 e tumirin gjithashtu JURIC – KORADE (*loc. cit.*) Mungesa e dokumentacionit arkivor e bën gjithashtu të vështirë hetimin e jetës dhe veprimtarisë së Bogdanit gjatë periudhës midis largimit nga Kolegji Urban (1647) dhe hyrjes në Kolegjin Ilirik të Loretos (20.03.1648).

- b) Për pranimin e tij në kolegji ishin shprehur fillimisht rezervat e rastit prej bordit drejtues të kolegjit, përkatësisht rektorit të tij Giacomo Micaglia SJ.¹⁸
- c) Bogdani u nis për në atdhe, përkatësisht për në Arqipeshkvinë e Shkupit (zona e Gashit) prej Romës më dt. 17 maj 1651.
- d) Në Romë ai doktoroi me shumë sukses në Kolegjin (Urban) të Propagandës; dhe së fundi:
- e) Gjatë gjithë kohës së qëndrimit në Loreto u dallua për sjellje shembullore.

Ndër të dhënat plotësuese që përcjell kjo dëshmi e re të bie në sy sidomos shënimi i bërë në fund për sjelljen e patëmetë të Bogdanit në Kolegjin Ilirik të Loreto-s, sikurse edhe fakti që para largimit për në atdhe më 17 maj 1751, ai u rikthye në Romë në Kolegjin Urban, ku doktoroi më sukses. E këto regjistrime nuk mund t'i kuptojmë ndryshe, veçse si „rehabilitim i plotë” dhe i mirëseardhur i personit në fjalë nga ana e institucionit të Propaganda Fide-s, në mos edhe e Kolegjit Urban që varej prej tij.

Sa kohë ndenji Bogdani në Kolegjin Ilirik të Loreto-s, ç'farë angazhimi pati, përkatësisht ç'farë studimesh përmbylli dhe a doktoroi ai në këtë kolegji? Kemi të bëjmë këtu me një qerthull pyetjesh, që pas gjase nuk janë ezauruar sa dhe siç duhet në historiografinë e kulturës së shkrimit shqip. Vështirësi kanë hasur në këtë rast si Marlekaj ashtu edhe Marquet, të cilët i kanë përqendruar hulumtimet arkivore vetëm në Romë. Megjithatë interes paraqesin në këtë drejtim sidomos dy letra të Bogdanit drejtuar Kongregatës më (pa datë) 1647 dhe më 19 shkurt 1648,¹⁹ ku, përpos premtimit për sjellje të mirë, ai insiston në dëshirën për të vijuar studimet në fushën e moralit dhe të fitojë pak përvojë edhe në mjekësi. Sipas tij, vijimin e studimeve – sigurisht vetëm falë mbështetjes bamirëse të Kongregacionit të Shenjtë – e kushtëzonte në një mënyrë a një tjetër edhe rrethana që ai nuk e kishte mbushur ende moshën për t'u shuguruar prift.²⁰

¹⁸ Shih MARLEKAJ 2008² 24v.

¹⁹ MARQUET 1997 31vv.

²⁰ Khs. p.sh. letrën e dytë në ASPF SC Visite e Collegi 1648, vol. 29, fol. 51r: <[...] Pietro Bogdano Alunno del Collegio di Propaganda [= Urbano – B.D.], alimentato dalla Sacra Congregazione per spatio di sei anni, hora mentre sta per germogliare fiori e frutti delle sue long(h)e fatiche, supplica l'Eminenza Vostra che non bastando all'Oratore il spatio d'un mese, si per non haver alcuna cognizione nella morale studio utilissimo ad un Parocho, si ancora per non haver gl'anni sufficienti per l'ordini, si compiaccia l'Eminenza Vostra nella quale sta rimesso et appoggiato il negotio, di prorogare al sudetto la provisione essendoli già spirata all'ultimo del passato ne havendo più con che mantenersi, solo si ricorre sotto le ali pietose della sua clemenza, che sia con ochio pietoso da questa rimirato. [...]> (Vëzhguar prej MARQUET 1997 33, dhe f. 34-5 me letrën e tij falënderuese [29 mars 1648 prej Kolegjit të

Në rast se i anashkalojmë tash edhe një letre falënderimi dhe mirënjohjeje, me të cilën Bogdani i drejtohet dorëzanësit të vet, kardinal Pallotto-s më 29 mars 1648 (shih shën. 19), një shenjë tjetër “zyrtare” kjo e jetës së tij në Kolegjin e Loretos, Bogdanin e ndeshim aty rreth nëntë muaj më vonë në kopjen e regjistrit të emrave të nxënësve në kolegji, i cili dërgohej çdo fillim viti në Kongregacionin e Shenjtë të Propaganda Fide-s, khs.:

Dëshmia (6):

<Copia del Catal. mandato a Roma quest’anno 1649 di Gen.

[....]

Petrus Bogdanus Priserens. 21, Albanense, Uscopiens. An __
mesi 9.

[...]>²¹

Shqip: “Kopje e regjistrit dërguar në Romë këtë vit, janar 1649 | Pjetër Bogdani, nga Prizreni, 21 (vjeç), shqiptar, (me bursën e caktuar për) Arqipeshkinë e Shkupit, në vitin __ / muajin e nëntë (të studimit).”²²

3.3.1. Anëtarësimi në Urdhërin Jezuit: një përpjekje e dështuar

Një letër tjetër e Bogdanit – e qëmtuar së fundi prej nesh – e hartuar në formën e një lutjeje-kërkesë dhe dërguar pas gjase po në vitin 1649 prej Kolegjin Ilirik të Loreto-s, na dëshmon do rrethana të reja, në cilat jetonte ky nxënës paksa i sertë e gjithërë kërkues ndaj vetvetes dhe të tjerëve! Le të ndjekim tani nga afër përmbajtjen e kësaj kërkesë në formë lutjeje:

Dëshmia (7):

„ [.....] Pjetër Bogdani i frymëzuar prej Shpirtit të Shenjtë për t’u bërë klerik i Kompanisë së Jesus-it i lutet me shumë devocion Eminencës Suaj për t’i kërkuar Kongregacionit të Shenjtë të Propaganda Fide-s hirin dhe bekimin, tash që Patër Provinciali i Kompanisë e kërkon për ta pranuar: Sepse, nëse lutësi [i kërkesës] e ka kryer dikur betimin, sikurse nxënësit e tjerë në të njëjtin kolegji, ky [= betim] aktual e detyron: edhe pse duke qenë në [fazën] më të frytshme të studimeve të veta, kur studionte fizikë [= mjekësi ?], iu pre ushqimi [= bursa e ushqimit], për çka nxënësit janë të privuar [duke iu

Loreto-s] për marrjen në konsideratë të lutjes së tij nga ana e Kongregacionit të Propagandës)

²¹ ASSC Antichi Regimi – tit. XXX: Miscellanea; C) Copia dei Cataloghi mandati a Roma, fol. 114r.

²² Janari 1649 si muaji i nëntë i studimit në kolegji, përkon katërcipërisht me muajin e regjistrimit të tij në mars 1648.

nënshtuar] betimit, dhe duke ndodhur, ashtu siç i ndodhi e po i ndodh [tash] lutësit, e sidomos që Kongregacioni i Shenjtë u ndërpret atyre resurset e nevojshme për përfundimin e studimeve të tyre; [sepse] në këtë rast ujdia e rënë me nxënësit, d.m.th., që ata sapo të kenë mbaruar studimet e tyre të shkojnë në atdhe të vet për të mbarështuar besimtarët, bëhet e pavlefshme, e për rrjedhojë betimi nuk mbetet [më] i detyrueshëm: përndryshe lutësi i drejtohet rishtas Eminencës Suaj për hirin [tuaj] kooperativ ndaj Vokacionit të tij të shenjtë. [...]"²³

Siç mësojmë edhe nga përmbajtja e kësaj lutjeje në formën e një kërkesë me shkrim, Bogdani kishte provuar me guximin e tij të zakonshëm, pra me kokë të vet, së pari t'i bashkohej Urdhrit Jezuit e me këtë rrugë, pra së dyti, të shtonte e të plotësonte formimin e tij intelektual-akademik në lëndë e fusha që tingëllonin krejt të pazakonshme për programin mësimor të zakonshëm në Kolegjin Ilirik të Loretos, siç ishin p.sh. fizika apo mjekësia. Duke u rrekur tash me lexuar midis rreshtash, mësojmë shumë më shumë, sa u përket edhe statusit e të drejtave që kishin atëbotë nxënësit e kolegjeve ilirike në Loreto e Fermo, sikurse edhe ata nxënës ilirikë në Kolegjin Urban në Romë. E Pjetri ynë ishte njëri syresh, anipse me kapacitet intelektual të pazakonshëm. Si tillë ai ishte regjistruar në Romë (shih më lart), e pasi kishte kaluar me sukses disa muaj në bankoprovë, ishte pranuar përfundimisht në kolegji (fillimisht në Romë e transferuar më vonë në Loreto), duke bërë edhe betimin përkatës. Bëjmë fjalë për betimin meshtarak të shkallës së parë, të diktuar atëbotë nga Kongregacioni i Propaganda Fide-s, e sipas të cilit çdo nxënës ilirik që do ta kryente atë betim, ishte i detyruar, ndër të tjera:

- a) të bënte jetë të rregullt të nxënësit të kolegjit, duke qenë gjithmonë në dispozicion të Kongregacionit, pra duke mos tentuar në asnjë

²³ ASPF SOCG 361: Collego de Prop. Fide. – Alumni f. 147 [Mem. 1649]: (teksti origjinal: <Emtis.o et Re.mo Sig. et Pri Colmo, | Pietro Bogdano inspirato dallo Spirito Santo á farsi Religioso della Comp[agnia]a di Gesù, supplica deuotis[sim]o l'Em[inen]za V[ost]ra ad intercederli dalla Sacra Cong[regation]e de Propaganda Fide la gratia, et la beneditione, già ch'il P[ad]re Prou[incia]le della Comp[agnia]a la ricerca p[er] riceuerlo : Che se l'O[rato]re, ha fatto il giuramento come gl'altri Alunni nell' istesso Coll[egi]o quello di presenti ne obliga, essendoche nel più bello de' suoi studij, q[uan]do studiaua la Physica li sono stati leuati gl'alimenti p[er] li quali gl'Alunni sono obligati al giuram[en]to, et occorrendo com' é occorso all'O[rato]re, che la Sacra Cong[regatio]ne leua loro le prouisioni necessarie p[er] l'co[m]pimento de loro studij, in tal Caso il Contratto fattosi dagl'Alunni, cioè, che finiti li loro studij andauano nelle loro Patrie per aiuto dell'anime, resta rescisso, et consequentem[en]te il giuram[en]to non remane obligatorio: onde l'O[rato]re supplica di nuouo V[ost]ra E[mine]nza della gratia cooperatoria á questa sua santa Vocatione: Che del tutto p.>

rast – pa lejen eksplicite të Kongregacionit – të krijonte kontakte personale jashtë kolegjit e aq më pak të bëhej pjesëtar i urdhrave të tjerë fetarë, ase t'i bashkohej klerit dioqezan të rrethinave apo të hynte në oborret e familjeve fisnike (Ancona, Reccanati, Loreto etj.)

- b) të kthehej në atdhe d.m.th. në dioqezën amë – aty ku bënte pjesë në pikëpamje administrative –, sapo të kishte përfunduar studimet në kolegji, përkatësisht, në rastin më të mirë, të ishte shuguruar edhe prift.

Pjetri ynë, i cili pas gjase ishte në fund të studimeve në kolegji, ose i kishte përfunduar ato, me sa duket kishte dëshirë t'i bashkohej Urdhrit Jezuit, ndoshta edhe i inspiruar prej rektorit dhe personelit drejtues të kolegjit, të cilin Kongregacioni i Shenjtë ua kishte kaluar në përgjegjësi jezuitëve. Nga letra mësojmë gjithashtu, se ai kishte filluar të merrte mësim shtese, të cilat në fakt i takonin mirëfilli programit *ratio studiorum* të jezuiteve (p.sh. fizikë), por assesi atij të planifikuar dhe përcaktuar për formimin e nxënësve ilirikë në atë kolegji. Kjo është ase duhet të ketë qenë edhe arsyeja që atij i ishte prerë ndërkohë bursa e ushqimit; pas gjase me motivin se kishte vepruar jashtë atyre rregullave që ishin fiksuar si të tilla në betimin e tij të parë, sipas të cilit, ai duhej të kishte pasur lejë eksplicite prej Kongregacionit të Shenjtë të Propagandës për çdo ndërmarrje a veprim që ,thyente' kornizën e obligimeve të rastit, ndër to edhe afrimit të tij të mëkotë me urdhrin jezuit.

3.3.2. Edhe një vit në Loreto (?)

Praninë e tij në Kolegjin e Loretos edhe një vit më vonë, pra gjatë vitit 1650, e mësojmë së pari në dy letra të tjera, që Bogdani i dërgon Propagandës, duke "guxuar" në vazhdimësi të ndërmarrë diçka të re, këtë radhë të rekomandojë me insistim emrin e të ungjit për t'u zgjedhur arqipeshkëv i Kishës Metropolitane të Ohrit, e cila kishte mbetur ndërkohë pa bari.²⁴ Po aq e rëndësishme është gjithashtu një dëshmi e tërthortë, por zyrtare, e sjellë prej Marlekajt (2008² 26/shën 43), në të cilën Pjetër Bogani, nipi i Ndreut, rezulton atë vit të ishte shuguruar prift dhe se ishte në përfundim të studimeve në fushën e teologjisë.

Pa marrë parasysh këtë detaj të fundit, bash që Pjetri: "një nip [i Ndreut, i shuguruar – B.D.] prift që është në përfundim e sipër të studimeve në teologji",²⁵ Marlekaj mbështet si shumëkush mendimin

²⁴ Shih MARQUET 1997 (dok. 5-6) 37vv.

²⁵ Notë e sekretarisë së Propaganda Fide-s, ku gjatë përshkrimit të kandidaturës Ndre Bogdanit për vendin e arqipeshkëvit të Ohrit, thuhet shprehimisht se: „[...] ha presentemente un

se Bogdani ka fituar në Kolegjin Ilirik të Loretos gradën akademike *doktor* madje në fushën e filozofisë, duke mëtuar, se: “edhe tue mos pasë dishmi për me e vërtetue me siguri, mund të mendojmë se Bogdani do ta ketë marrë doktoratën në filozofi në Kolegjin Ilirik të Loreto-s, ku Jezuitët mësojshin “publicamente le scienze della Grammatica, Filosofia, et Theologia Morale, e Scolastica solamente.”” (2008² 26v.) Mungesa e dëshmime të drejtëpërdrejta ose edhe të tërthorta bëjnë që kësaj përsiatjeje të Marlekajt t’i shtojmë në fund vetëm pikëpyetje. Përndryshe dëshmia e drejtëpërdrejtë dhe e plotë e sjellë në fillim të këtij paragrafi (nr. 5), na lejon tash t’u bashkangjism këtyre pikëpyetjeve edhe pikëçuditëset e radhës, pasi në të shkruhet me bojë në letër të bardhë, që: “[... Bogdani] u nis për në atdhe, i kthyer nga Roma, ku u doktorua në Kolegjin [Urban – B.D.] të Propagandës me shumë stimë”.

3.4 Rishtas në Kolegjin Urban të Propaganda Fide-s në Romë

Nuk jemi në dijeni për datën se kur dhe si u kthye Bogdani në Romë dhe kur u doktorua në Kolegjin Urban, madje nuk kemi siguri nëse u doktorua aty vetëm në teologji, siç mëton së fundi Marlekaj (2008² 27) apo në teologji dhe në filozofi (Rrota 1941 46; Bartl 2007 267vv. etj.). Ajo çka dimë me siguri edhe prej pendës së vetë Bogdanit është që:

- a) Ai deri më 22 korrik 1650 ndodhej ende në Kolegjin Ilirik të Loreto-s, kur i drejtohet rishtas me një letër Institucionit të Propagandës për të gjykuar në favor të kandidaturës së të ungjit për postin e arqipeshkvit të Ohrit (Marquet 1997 f. 40v.: nr. 6);
- b) Me këtë rast ai insiston të vijojë studimin në Romë, duke shtuar me ton mbushamendës, se edhe sikur të kishte ndonjë problem lidhur me mbështetjen e tij financiare për vajtjen dhe gjatë qëndrimit në Romë, institucioni i Propagandës mund të zbriste shumë e parashikuar prej rrogës vjetore të të ungjit (Marlekaj 1987; 2008² f. 237v: dok. II);
- c) Bogdani ka doktoruar pas gjase (vetëm) në Romë në Kolegjin [Urban - B.D.] të Propagandës në vitin 1651, para se të largohej për në atdhe e të fillonte aktivitetin e tij baritor në famullinë e Gashit, ku kishte kërkuar edhe vetë të caktohej (Marlekaj 1987; 2008² 239v.: dok. III).

Kthimi “triumfues” në Romë dhe ngadhënjimi i titullit *doktor* në Kolegjin Urban ishte preludi e njëherësh përmbyllja e suksesshme e karrierës akademike të të riut shqiptar, më se të ndërgjegjshëm për aftësitë e veta intelektuale e si i tillë edhe pa kurrfarë kompleksi inferioriteti në rrethet klerikale e intelektuale ku pjesëmerrte. Bogdani

Nipote Sacerdote ch’in breve è per terminarvi i suoi studij in Theologia.“ (ASPF SOCG, vol. 220, fol. 77r/v).

jes në Romë të paktën deri më 28 prill 1651, kur i dorëzohet, ndër të tjera, edhe Vaji e Shenjtë dhe Agnus Dei për t'ia dorëzuar ungjit të vet me rastin e kthimit në atdhe tri javë më vonë, bash më 17 maj të atij viti.²⁶ Kjo datë mbyll edhe siparin e odisesë së gjatë e me zigage në rininë dhe formimin intelektual-fetar të “mâ të vlerit ndër shkrimtarët e hershëm të shqipes.”

Bibliografi

Burime

- ACU – Archivio del Collegio Urbano (Roma)
- Collegio Propaganda Fide (CPF), Registro vol. 1-5.
- Collegio Propaganda Fide (CPF), Giuramento, vol. 1-2.
- ASPF – Archivio Storico de Propaganda Fide (Roma)
- Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCC)
- Scritture riferite nei Congressi (SC)
- ASSC – Archivio Storico della Sacra Casa (Loreto)

Literaturë shkencore

- Bartl, Peter
2007 Pjetër Bogdani und die Anfänge des albanischen Buchdrucks, in: „Nach 450 Jahren. Buzukus»Missale« und seine Rezeption in unserer Zeit“; radhoja: „Albanische Forschungen“ Bd. 25, Wiesbaden 2007 267-289.
- Bogdani, Pjetër – shih më poshtë Omari, Anila.
- Demiraj, Bardhyl
2006 Gjon P. Nikollë Kazazi dhe ‘Doktrina’ e tij. Prishtinë 2006.
2013 Jeta dhe trashëgimia e Gjon P. Nikollë Kazazit. Shkodër 2013.
2015 Jetë rishtarësh shqiptarë në Kolegjin Ilirik të Feros (1663 - 1746), në: „Hylli i Dritës“ 1-2 [2015] 426-448.
- Fjalor Enciklopedik Shqiptar (= FESH), Tiranë 2008/9² (botimi i parë: Tiranë 1985).
- Jezernik, Maximiljan
1971 Il Collegio Urbano, në: “Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum”, Cap III, Vol. I/1 1622 - 1700, f. 465-482. Rom – Freiburg – Wien.

²⁶ Shih MARQUET 1987 45: letra nr. 7. Letra tjetër që sjell MARQUET (1997 47v.: nr. 8) në debat i takon datës 27 qershor 1651, të cilën Bogdani e harton dhe e nënshkruan nga Prishtina.

- Jurić, J. – Korade, M.
 1982 Iz arhivske gradje o ilirskom kolegiju u Loretu, parte I, në: “Vrela i prinosi” nr. 13, f. 61-105.
 1983 Iz arhivske gradje o ilirskom kolegiju u Loretu, parte II, në: “Vrela i prinosi” nr. 14, f. 155-203.
- Malcolm, Noel
 1998 Kosovo. A Short History, London.
- Marlekaj, Àt Jak (Luigj)
 2008² Pietro Bogdani e l’Albania del suo tempo: con la riproduzione fotografica di centotrentadue documenti. Liantonio, 1989. [Pjetër Bogdani e Shqipnia e kohës së tij: me riprodhim fotografik të 132 dokumentave Shkodër (përkthye, pajisë me shënime të veçanta dhe redaktue nga Willy Kamsi). Shkodër 2008]
- Marquet, Odette
 1977 Pjetër Bogdani. Letra dhe dokumente nga Arkivi i Kongregatës “de Propaganda Fide” si dhe nga Arkivat Sekrete të Vatikanit. Shkodër.
- Omari, Anila
 2005 Pjetër Bogdani: Cuneus Prophetarum (Çeta e Profetëve). Botim kritik. Përgatitur nga Anila Omari, Tiranë.
- Osmani, Shefik
 1996 Pjetër Bogdani, Tiranë 1996.
- Rrota, Àt Justin
 1941 Pjetër Bogdani - Kryevepra (1685); në: “Shkrimtarët shqiptarë” Pjesa I. (1462-1878). Për klasën e tretë e të katërt të kursit të naltë. Tiranë 1941, f. 46-65.
- Zamputi, Injac
 1954 Shënime mbi kohën dhe jetën e Pjetër Bogdanit, në: “Buletin i Shkencave Shoqërore” 3 [1954] 39-56.
 1963 Qëmtime mbi Pjetër Bogdanin, në: “Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës” 2 [1963] 199-207.

Shtojcë: Pleqënia e shtëpisë së Bogdanajve

1. Faksimile e marrë prej "Çetës së Profetëve ..."

(Pjetër Bogdani 1685 – faqet e fundit, të panumëruara)

ANTICHITA DELLA CASA BOGDANA.

LIMPERATORE STEFANO di Casa Nemagna divise il suo stato alli suoi più benemeriti Capitani e per fedeltà, e potenza: quella parte, che da Ferri vulgo Samocovo, s'estende fino al fiume Assio, qual scorre per mezzo Scopia, la diede a **BOGDAN** huomo retto, come dice Marino Vrbini de Regno Slario foglio 267.

E l'istessa Casa **BOGDANA** continuò nell'ufficio di governo fino al tempo di Murath, sostenendo la carica di Luogotenente di **GIOREGIO DESPOTA** di **SERVIA** Residente in Samandria dietro Luccari negli Annali di Ragusa lib. 30. pag. 95, ca vadossi l'istesso dalle lettere, che seguono con il vero Disegno del Stendardo di Giovanni Hunniade detto Janco Voivada Capitano del Danubio in circa l'anno 1450. donato nella sua fuga a **BOGDAN** I suo preservatore dalle Mani de' Turchi, e Fratello giurato, come si ha per antica tradizione.

LETTERA

Mandata dal Signor Zorzi Despot,
al Signor Zuanne Capitano del
Danubio.

DAl Signore **DESPOT** a voi Signor Zuanne da me amato, quanto all'età in luogo di figlio, quanto alli suoi virilissimi portamenti ricevuto in luogo di Padre, e sappi solo, come il Signor Turco ha adunato grande esercito, minacciando di darmi addosso; pretendendo ancor, che tutta la gente, e luoghi miei, e me sotto vecchissima cacciar del mio luogo Smederavia. Però vi prego quanto io pregar posso, siate contento di adunar il poter con l'ingegno vostro, e tenere modo di suaveriar questa tanto importantissima impresa: offerendomi, che in loco di restar io habbi tutte le terre, e lechi miei in arbitrio, e dominio tuo, salvo a me vinnanga la Città di Smederovia con ogni mia fortomissione offerendomi per sempre star obligato, quanto aspetta al vero Padre verso il suo Figliuolo, e a per sempre m'offerir, e racomando.

RISPOSTA DAL SIG. ZVANNE AL SIG. DESPOTI.

DESPOTI Havendo io ricevuto lettere da voi, dandomi avviso dell'ira sdegno, e deliberatione fatta dal Gran Turco verso te, Imperio tuo, ricercandomi per aiuto, e favore, doppo che da te, e fraude tua mi altero molto abbassato, e

PLECHIENIA E SCSTEPISSE BOGDANAGNET

BRENDORI SCITIA FENE Sctepijet se Nemagnet, dau geen' e vet, Chieffalijvet vette, ma t'feescimet, e per belle, e per vertut; atè anè, chi prej Hecurit (sod zganunè Samocovo) e ctrihele ndjeret ab'Vjete Assit, sod Vardarit, istini rjez per mjedist Scupse, e zà **BOGDANIT**, nierij derejtè, possi zgotè Marino Vrbini de Regno Slario foglio 267.

E gnimenda sctepij e **BOGDANAGNET** ndoch endè tuè urgenitca ndjerè nde rendè Sultan Murathit dajte, tuè bajtunè barren' Chiehajesè Despotit Scerbijesè, chi allo zohèjè rij nde Semendret. Pietri Lucari nde Annalitè Ruscesè lib. 3. pag. 95. Astu endè duxetè mirefai Letterate, chi ndjexenè me te gnimende mendere, e fachie tè Flamburit Iana Vojvodeseè Dunavit, afferè Vjerit se **CHRISTIT** 1450. chi fali **BOGDANIT IANK** vojvoda xur iku, chi e scpetoj doret se inreut, velaut mtencione, i tijnaj, possi ndjex.

LETTERA

Derguem prej etotit Giurè Despot,
etotit Iank' Vojvodeseè
Dunavit.

REI etotit **DESPOT** tu etoti **IANK'**, prej meje dasciunè, per Saa nde mor, mbe vendè te gni birì, e ndeper Trimenit tande te fortet, nderunè mbe vendè gni Ari: Tadije Bijr, se etoti Turu na mbeleze gni te maže Vstetij, me è levduem mè arzunè mbe mue, tuè dasciunè endè prej meje gižze zecne, e vijset'e mia, e miè nde plechienijet me mè chittunè vendit sim se Semenderse. Prastu pde lutemi saa mundemi meu lutunè, atè se pelchegnte chi te mbeleze forzenè tande, me usitetijet tande, e te gijaje vze, chi te vuzj-mè nede èvè nachia te vande: tuè è permettuem se perterè vzetem gni tè mirè, se keefe gižze zecn', e vijset'e mia, si te urknojse, e te dufse vetè, voce mue te jstè Giutetja, e Semendret. Me gižze te prugvetit tem te permettoj, gižze herè me mberunè, mbe vijset, e me baam gižze herè sa porzet me gni Ate prej Birit se vet, e tu per gižze herè trubemi, e porostitemi.

PERGIEGI

etoti **IANK**,
etotit **DESPOT**.

DESPOT, tue passunè marrunè une Lettere prej teje, chi me ban me dijzundè e zmijrè, e menijè, e me saa na hijm me baam etoti Turu, cundre Perendijse sa te, tue me lupune ndihme, e te dasciunè Mbassi prej teje, e tračetijet soteje, so giudomi sott
ungiu-

indefelito & esso Turco inanimato, & ingrandito, mi son affretto con lacrime all'occhi di darti questa risposta. Considerando, che per false opere tue la tua vigilia annuncia a me con tutto lo resto della povera Servia. & Ongaria la passionata festa. Appreso dunque così vi dico. O infedele rebello dell'Onnipotente Iddio, della fede di C H R I S T O, del proprio Sangue tuo, anco di me povero Capitano, non ti arricordi del tempo della addunazione, & fede promessa, e data fra noi Christiani, di far il vostro sforzo, & andar a trovarsi col Signor Turco a fronte a fronte, avanti che lui venga alle case nostre proprie: nella qual scongiura, & fede Christiana fu tra noi giurato sopra li Sacri Dei Evangelij di mantener il giorno con la fede di trovarsi al loco tra noi destinato. In tal lega fu il valente Vlatko Mladinovich con li suoi Vallachi: fu il Valente Scanderbeg con li suoi Albanesi, e fu poi la tua infedeltà con li tuoi poveri Serviani: fu anco io povero Capitano con li miei valorosi Ongari. Data la fede, & assegnato il giorno di trovarsi al loco nominato C O S S O V A, io per non mancar di fede, & come zeloso, & affezionato alla conservazione, & honor della misera Christianità, m'inviavi, & a tempo giuravi al loco destinato: dove che per mezzo della tua falsa operatione alcuno delli prenominati Signori Christiani in tal loco non si vedeva, salvo l'innumerabili Trabache, & Padiglioni con l'esercito del Signor Turco; & in quel punto d'ettero mano a Trombe, Tamburi, Nacare, e facendo segno atterraglia, & in un tratto si misero a Cavallo, tutta Villa piangendo verso le misere genti mie, de sorte che all'ultimo quasi tutti restarono in detto loco morti, & mal menati. Io povero Capitano fui affretto tanto viltosamente a scampare nel Monte chiamato Cicaviza, dove per mia buona sorte mi scontraì in B O G D A N, quale tolsi per mio fratello giurato, richiedendolo, che mi conduca alla vostra Città di Smederova; credendo da voi esser ben visto, & delle mie disgratie vi condolereste, con qualche bella escusatione della vostra ribellione, m'inginocchiavi alli piedi vostri, piangendo, & riconoscendo la mia disgratia, & in conto di restauo, oltre che mi metesti nelle tue oscure prigioni, terminasti di legarmi una pietra alla gola, & annegarmi nel Danubio: dove mediante le gran supplicationi di mercanti Ragusci, fu messo tempo di mezzo di non darvi così repentina morte, ne però restasti di non tenermi stretto, & con gran custodia nelle tue prigioni. Tali nuove intesero li miei Signori Vngari, dai quali fu concluso più tosto perder il Regno di Vngaria, che inter lasciarmi perir per le tue empie mani; e così mandarono il campo verso il tuo paese, abbruciano, tagliando, & guastando quello, & si come de luochi del capital nemico, tenendo la strada della Città di Smederova con molto cattiva intentione. Il che veduto dalli principali tuoi Baroni, vennero davanti a te, avvertendoti, e dicendo, a dovermi liberare, altrimenti douereste prender il stato con la vita propria. All'hora considerata la potenza delli Signori Ongari, ne potendo far altro, mi liberaste. Si che a me non si conviene per tanta tua infedeltà, & crudeltà romper guerra col Signor Turco: imperoche, se un'altra fiata io restassi tradito dalli tuoi falsi, & predestinati tratti, li miei Signori Vngari con tutto il resto della Christianitate haverebbero causa di abbandonarmi in ogni mia avversitate, e con gran scorno e vituperio mio tal agiuto ti daria. Si che quanto tu poi sia, & agiustati, ne da me spero soccorso alcuno.

Dopo l'inventata memoria, & abbassata fortuna della Casa B O G D A N A, per gratia di Dio, e della S.

ungione, e ligune, e vetri Turku Emoruem, e mazuem, Me duhetè me lot m'jow vesitu metè pergiegionè, Tue cajuem se perte paa detejtat veperate tua Mongideja jorè bau me dytunè mme mè giççe Scerbij & Vngbery te pefluemene fistè (ççone ic nac ççogac ndc Gulct) lam mbajtunè praa vesitu me te ççanè. O i paa fee, hajny Tineçor giççe pusituefcimit, e i fefse C H R I S T I T, i giakut tit, ende i mme r'vobexut Vojode; As te bje nde mend morit, cur u mbeloçme giççe bascuè? e besjejet, e per mettesjejet, chi çam nader vetehe na te Kerstiene me baam giççe forzene, e Vertutnè tane e me votte, e me giertune çorne Turu, mbara, mbara, perpara se a) te Vin mbe Sçepijt tua? ndete sjejet beçsè, e fee te Kerstene baam na bee permbij Scirenit Vngjete Tineçor, me mbajtune beene me bes' se fee, meu giertune mbe vend chi xicim vum nader vetehe per Rox. Nànte basçerij xje Trimi Vlatke Mladenovichi me Vlatke ver. Kje fattostli Scanderbeg me r' Arbensefet, xje ende traçorija jote, me te vobechit Scerbijas, xjesce ende une i Vobexut Vojode me besinet, e tri ma Vngbere, mbassi xje çme besa, e seçgniuem ditte, meu giertunè mbe vend chi çme COSSOVE. Vne perte mos menguem besjeje, e possi t çxçim, e i dasciune me mbajtune, e ruetune ndeete, te t'merit Kerstienim, u Vunfçe mb'uçe, e nde vohet mberrina mbe vend chi xicim ççane: Kù ndeper te sçremenat punete tua, dispa asfise perpara ççane çornijse, se xçstene se çuçe u duxne mbatte uand; Vecce te paa gn iehumate Cerga, Sciorre me Vstèrjete çotit Turu e gnij heri, perdurre Borjete, Loderrjete, e Zurlete, tue çane seçgn per lufite, e gniheri bipue xualet, tue u sçsum prej Gindjet Simeje çme vobexut, achian' sua ndevone pax mos giççe mberne mbatte vend dexmo, e eprisciuem. Mue r'vobexut Vojode mu dese me te, maççe çuume, me ixume nader Malet chi u ççone Cicaviza, xje per fat tem te miret u pojste mbe B O G D A N E, te silene bana Vela m'Teneçone, tue lurtune te me seçj nde Gistet tande, te Semenderfe, tue çujuem se Kefce me çjane prej teje mire paxm e se xise me r'ççune xech perte nechiare mia, mbe gnì mendure xund tue u laam traçetijet foteje, xue raafce mbe Ghiugne, nader xambete tua tue çjam, e tue cadeçuem te nechiare mia: E ti mbe vend me mè ngufcoçluem, mbyssi me sçiuene nde r'errate Burgiete tua, giuovne me mè liçune Guure nset, e me me mbuvene, nde Dunaut, xue ndepertelutunate Treghetarevet Dubronixut, me çae mor nader mjet, me mos me çane vesitu mort te çpeje, e jò prafçtu lae me mos me mbajtune, sçtremet mbeçelè, e me fogie nde Burgiete tua. A' e pume ndiene çot Vngherit' e mij, te sjeje Cuvenduene ma para me bjerre Regenijjn' e Vngherijise; se ma me melane ndeper mizoret duerte tua, e vesitu Derguone Vstèryne prej çaut sit, tue Djegune, tue pæem, e tue ciartune çeene, possi visser' è Anemicut vreeffe, tue mbajtune prej Semendte, e me çemete fore te nechie; Te silene pume tue paam te parate Bannat' e tuu, duete perpara tuu, tue te baam me dytune e tue ççane, o me mè lescinem, & ndo se xicigne me bjerre çeene mo ietet tande. Atehero tue çujuem Vertutne te çot Vngheret, tue mos manjune me baam ndruseç, me lesciove. Achia saa mme nuçè me perxet per achia te maççe, traçeti tande, e mizorij, me ççvem Pajne, me Vstèrij, me çorne Turu; perte gnì rjeter here me mberrine traçetnem, se sçtremunafce punesc setuafce, çot Vngherit' e mij me giççe te fjere te vesçiene, xicine me passune arrefse me me çxvem sepinone ndeper giççe te nechiare mia, e me te maççeçuune, e mbarre vesce me te çane ate ndihme. Asçtu praa ti saa te mundesc chiandro, e u ndimò, e prej meje mos seçere ndogni ndihme.

Mbassi fort xie barruemo, e raam nde Vobeyj Sçerpja e B O G D A N A G N E T, Per bjerre Tine-

*Sede Apostolica fuit restaurata con la persona di A N-
D R E A B O G D A N I fatto Arcivescovo
della Chiesa Patriarcale d'Ocrida, ò prima Giustiniana
l'anno 1650. da Innocenzo 10. Papa, Santissimo Padre.
Finalmente da Alessandro VII fu trasferito all'
Arcivescovato di Scopia, & Amministratore di tutto il
Regno di Servia l'anno 1656 abbracciando quella par-
te di stato goduto dal B O G D A N I antico,
donatogli dall'Imperatore Stefano, come di sopra.*

*Tinesor, se Scintese Sèlij Apostoline, uio pertervjm
me A N D R E E B O G D A N E baam
Argiupefcuepý Kijcese Pacharijse Oberie, ò se pafes-
te Iuljiniano. Vietie 1650. prei Innocentio X. Scimia
Ate Pape.
Ani prei Aleandrit V I I. bam Argiupefcuepý Scup-
se, e i gègze žene Scerbijse, Vietie 1656. tue marve
ngrove ende ate pijsse žeu, chi par BOGDANI Plak
falune prei Regit SCTIEFENE, possi peršperi.*

[Faksimile – fund: Pleqënia e shtëpisë së Bogdanajve]

2. Tejshkrimi i pjesës shqip në kodin e sotëm alfabetik (realizuar prej Omarit 2005)

PLEQËNIA E SHTËPISË BOGDANANJET

Perendori Shtjefënë shtëpijet së Nemanjet, dau dhën' e vet qefalijvet vetë ma t' fëshimet e për besë e për vërtyt; atë anë qi prej Hekurit (sod thanunë Samokovo) e çtrihetë ndjerë mb'ujë~të Asit, sod Vardarit, i silli rrjedh për mjedist Shkupsë, e dha Bogdanit, nieri i dërejtë, posi thotë *Marino Urbini de Regno Slavo foglio 267.*

E njimenda shtëpī e Bogdananjet ndoq ende tue urdhënuem ndjerë mbë rend~të Sultan Muratit dyjtë, tue bajtunë barrën' qehajesë Despotit Shërbisë, qi aso koheje rrij ndë Sëmendrët. Pjetri Lukari ndë Anali~të Rushësë lib. 3 pag. 95. Ashtu ende duketë mirëfilli letërash qi ndjekënë me të njimendë mëndyrë e faqe të flamburit Jank Vojvodësë Dunavit, afërë vjetit së Krishtit 1450, qi fali Bogdanit Jank Vojvoda kur iku, qi e shpëtoj doret së turkut, vëllaut m tenëzonë i tīnaj, posi ndjek.

L E T Ë R A

Dërguem prej Zotit Gjurë Despot,
Zotit Jank Vojvodësë Dunavit.

Prej Zotit Despot ty Zoti Jank, prej meje dashunë, për sã ndë mot, mbë vend~të njij biri, e ndëpër trimënit tande të fortët, nderunë mbë vend~të një ati; ta dijs h bīr, se Zoti Turk ka mbëledhë një të madhe ushtërī, tue u lëvduem me ardhunë mbë mue, tue dashunë ende prej meje gjithë dhënë e viset' e mija, e mue ndë pleqënīt me më qitunë vendit sim së Sëmendërsë. Prashtu po të lutemi sã mundemi me u lutunë, a të pëlqenjē qi të mbëledhsh forcënë tande, me ushtërīt tande, e të gjajsh udhë, qi të vuejmë këtë zyrë kaqa të randë; tue të përmetuem

se për të të kthjem një të mirë, të kësh gjithë dhën' e viset' e mia, si të urdhënojshe e të dvesh vetë, veçë mue të jesë gjytetja e Sëmendërsë. Me gjithë të prunjëtimit të përmetoj, gjithëherë me mbetunë mbë besët, e me bām gjithëherë sa përket me një atë prej birit së vet, e ty për gjithëherë truhemi e porositemi.

P Ë R G J E G J I

Zoti Jank,

Zotit Despot.

Despot, tue pasunë marrunë unë letërë prej teje, qi më ban me dijtunë e cmërrë e mëninë, e me sã ka hãm me bãm Zoti Turk kundrë perendisë sate, tue më lypunë ndihmë e të dashunë, mbasi prej teje e tradhëtijet soteje po gjindemi fort ungunë e ligunë, e vetë turku zemëruem e madhuem, më duhetë me lot m'sy kështu me të përgjegjunë. Tue kujtuem se për të pädërejtat vepëra të tua mëngjilleja jote ban me dijtunë mue me gjithë Shërbī et Ungëri të pësuemenë festë (thonë se kje Zonjet ndë gusht), jam mbajtunë pra kështu me të thanë: O i pãfë, hajni i Tinëzot gjithëpushtueshimit e i fësë Krishtit, i gjakut tit ende i mue t'vobekut Vojvodë, as të bje ndë mend motit, kur u mbëlodhmë gjithë bashkë, e besejet e përmetesejet qi dham ndër vetëhe na të kërshtenë me bãm gjithë forcënë e vërtytnë tanë e me votë e me gjetunë Zotnë Turk mballa mballa, përpara se aj të vin mbë shtëpīt tona? Ndë të sijët besë e fë të kërshtenë bãm na bē përmbī shintënit Ungjij të Tinëzot, me mbajtunë bënë me bes' e fë, me u gjetunë mbë vend qi kishim vum ndër vetëhe për rok. Nd atë bashkëri kje trimi Vlatkë Mladenoviqi me vllah~të vet, kje fatosi Skanderbeg me t'arbëneshët, kje ende tradhëtija jote me të vobeqit shërbijas, kjeshe ende unë i vobeku Vojvodë me besnikët e trima ungerë. Mbasi kje dhanë besa e shenjuem dita me u gjetunë mbë vend qi i thonë Kosovë, unë për të mos mënguem besësë, e posi i zellshim e i dashunë me mbajtunë e ruejtunë ndërë të t'mjerit kërshtenim, u vûshë mb'udhë, e ndë kohët mbërrina mbë vend qi kishim thanë: ku ndëpër të shtremënat punë të tua, disa asish përpara thanë zotënijshe së kërshtenësh, nuk u dukunë mb atë vend, veçë të pãnjehunatë cerga e shatorre me ushtëri~të Zotit Turk; e njij heri përduerrë boritë, lodërtitë e curletë, tue dhanë shenj për luftë, e njiheri hipnë kualet, tue u shtyym prej gjindjet simeje së vobeket, aqã sã ndevonë pakmos gjithë mbetnë mb atë vend dekunë e çprishunë. Mue t'vobekut Vojvodë m u desh me të madhe dhunë me ikunë ndër malet qi u thonë Çiçavica, ku për fat tem të mirët u pojshe mbë Bogdanë, të sillënë bana vëlla m'Tenëzonë, tue lutunë të më shpij ndë gjytet tande të Sëmendërsë, tue kujtuem se keshe me kjanë prej teje mirë pãm e se kish me t'ardhunë keq për të këqiat~e mia, mbë një mëndyrë kund tue u lãm tradhëtijet soteje, ku rãshë mbë giunjë, ndër kambë~të tua tue kjam, e tue kallëzuem të këqiat~e mia. E ti mbë vend me më ngushëlluem, mbī sī më shtive ndë t'erratë burgje të tua, gjukove me më lidhunë gūrë n fyt, e me më mbytunë

ndë Dunavot, ku ndëpër të lutuna të tregëtarëveot Dubrovnikut, më dhae mot ndërmjet, me mos më dhanë kështu mort të çpejtë, e jo prashtu lae me mos më mbajtunë shtrëjt mbëshelë, e me sogje ndë burgje të tua. Atë punë ndienë Zot Ungërit' e mī, të sijtë kuvenduenë ma para me bjerrë regjënin' e Ungërisë, se ma me më lanë ndëpër mixoret duer të tua, e kështu dërguenë ushtërīnë prej dheut sit, tue djegunë, tue prēm e tue çartunë dhënë, posi viset' e anëmikut krësë, tue mbajtunë prej Sëmendre e me zemërë fort të keqe. Të sillënë punë tue pām të parëtë banat' e tū, duelë përpara ty, tue të bām me dijtunë e tue thanë o me më lëshuem, ndo se kishnje me bjerrë dhënë me jetët tande. Atëherë tue kujtuem vërtytnë të Zot Ungëret, tue mos mūjtunë me bām ndryshej, më lëshove. Aqa sā mue nukë më përket për aqa të madhe tradhëti tande e mixorī me thyem pajnë me ushtërī me Zotnë Turk; përse një tjetër herë me mbetunë tradhëtue me shtremunash punësh së tuash, Zot Ungërit' e mī me gjithë të tjerë të kërshenë, kishinë me pasunë arrësye me më kthyem shpinënë ndëpër gjithë të këqiat e mia, e me të madhe dhunë e mbarre keshe me të dhanë atë ndihmë. Ashtu prā ti sā të mundesh qandro e u ndimo, e prej meje mos shpërë ndonji ndihme.

Mbasi fort kje harruem e rām ndë vobëzī shtëpija e Bogdananjet, për hīr të Tinëzot e të shintesë selī apostolike, kje përtërīm me Andrë Bogdanë bām argjupeshkëpi i Kishësë Paqarīsë Ohërit, o së parësë Justinianë, vjetit 1650, prej Inoçentit X, Shintit Atë Papë.

Ani prej Alesandrit VII bam argjupeshkëpi i Shkupsë e i gjithë dheut Shërbīsë, vjetit 1656, tue marrë ngrykë ende atë pjesë dheu, qi pat Bogdani plak falunë prej regjit Shtjefënë, posi përsipëri.